

Βυζαντινή Ιστορία Ι (324-1081)

Ενότητα 12: Η βυζαντινή αντίφαση κατά τον 11ο αι.: Από την ισχύ στην κατάρρευση

Λεβενιώτης Γεώργιος
Τμήμα Ιστορίας και Αρχαιολογίας

Άδειες Χρήσης

- Το παρόν εκπαιδευτικό υλικό υπόκειται σε άδειες χρήσης Creative Commons.
- Για εκπαιδευτικό υλικό, όπως εικόνες, που υπόκειται σε άλλου τύπου άδειας χρήσης, η άδεια χρήσης αναφέρεται ρητώς.

Χρηματοδότηση

- Το παρόν εκπαιδευτικό υλικό έχει αναπτυχθεί στα πλαίσια του εκπαιδευτικού έργου του διδάσκοντα.
- Το έργο «Ανοικτά Ακαδημαϊκά Μαθήματα στο Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης» έχει χρηματοδοτήσει μόνο την αναδιαμόρφωση του εκπαιδευτικού υλικού.
- Το έργο υλοποιείται στο πλαίσιο του Επιχειρησιακού Προγράμματος «Εκπαίδευση και Δια Βίου Μάθηση» και συγχρηματοδοτείται από την Ευρωπαϊκή Ένωση (Ευρωπαϊκό Κοινωνικό Ταμείο) και από εθνικούς πόρους.

Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης
Φιλοσοφική Σχολή
Τμήμα Ιστορίας και Αρχαιολογίας
Ανοικτά ακαδημαϊκά μαθήματα (AUn Open Courses)

Μάθημα IBY 601 :
Βυζαντινή Ιστορία I (324-1081)

Φωτογραφία :

<http://www.aeof.fr/site/532/sainte-sophie-%28hagia-sophia%29-de-constantinople.htm>

Διδάσκων :

Γεώργιος Α. Λεβενιώτης

© 2015

Μάθημα 12^ο:

Η βυζαντινή αντίφαση κατά τον 11^ο αι.: Από την ισχύ στην κατάρρευση

- Οι πηγές για τον 11^ο αι.
- Βυζαντινοί αυτοκράτορες κατά τον 11^ο αι.
- Το τέλος της Μακεδονικής δυναστείας και η μετέπειτα πολιτική αστάθεια
  - Η πρόσκαιρη οικονομική ευμάρεια και η πνευματική άνθηση
- Οι πρώτες αρνητικές εξελίξεις μετά τη βυζαντινή εποποιία των 10^{ου} - 11^{ου} αι.:
- Η παρακμή των «θεμάτων» και η νέα διοικητική & στρατιωτική οργάνωση της αυτοκρατορίας
  - Η εμφάνιση νέων εχθρών στα σύνορα του κράτους (Τούρκοι, Πετσενέγοι, Νορμανδοί)
    - Το Σχίσμα με τη Ρωμαϊκή Εκκλησία (1054)
- Οι τουρκικές εισβολές και η κατάρρευση της βυζαντινής Μικράς Ασίας (ca. 1045-1085)
  - Οι λόγοι της εξασθένησης του Βυζαντίου κατά τον 11^ο αι.
  - Χάρτες

Επισημάνσεις περί πνευματικών δικαιωμάτων

Οι περισσότεροι χάρτες που περιλαμβάνονται στις κάρτες των μαθημάτων / παρουσιάσεων προέρχονται από τρίτες πηγές

Όπου ήταν δυνατόν, δηλώνονται πάντοτε η προέλευση και τα πνευματικά δικαιώματα (copyrights) της εκάστοτε εικόνας

Ορισμένοι χάρτες έχουν υποστεί μικρή ή μεγαλύτερη επεξεργασία ή περιέχουν επιπρόσθετες πληροφορίες για την ευκολότερη κατανόησή τους από τους θεατές και χρήστες των συγκεκριμένων παρουσιάσεων

Οι περισσότερες αναπαραστάσεις της μεσαιωνικής Κωνσταντινούπολης προέρχονται από το εξαιρετικό πρόγραμμα ψηφιακών αναπαραστάσεων **BYZANTIUM 1200** του κ. Tayfun Öner (©), τον οποίο και θερμά ευχαριστώ για την άδεια χρησιμοποίησης ορισμένων αναπαραστάσεων (βλ. <http://www.byzantium1200.com/>)

Τα κείμενα των καρτών προέρχονται από τον διδάσκοντα του μαθήματος *IBY 601*, Λέκτορα Γεώργιο Α. Λεβενιώτη (©). Για τη συγγραφή τους έχει χρησιμοποιηθεί κυρίως η ειδική ελληνική και διεθνής βιβλιογραφία

Όπου έχουν χρησιμοποιηθεί αυτούσια αποσπάσματα από μελέτες τρίτων ερευνητών, πραγματοποιείται σχετική παραπομπή

IBY 601 - Πίνακας μαθημάτων

- **Μάθημα 1^ο** : Εισαγωγή - Προβλήματα, συντελεστές και είδη πηγών της βυζαντινής ιστορίας
- **Μάθημα 2^ο** : Περίγραμμα ιστορικών εξελίξεων - Η Βυζαντινή αυτοκρατορία από τον 4^ο έως τον 11^ο αι.
- **Μάθημα 3^ο** : Από την παλαιά στη δεύτερη Ρώμη (= Κων/πολη) - Ο μετασχηματισμός της ύστερης Ρωμαϊκής αυτοκρατορίας (τέλη 3^{ου} - αρχές 4^{ου} αι.) και η απαρχή της λεγόμενης «πρώιμης βυζαντινής περιόδου»
- **Μάθημα 4^ο** : Η περίοδος διαμόρφωσης του βυζαντινού κόσμου και η επικράτηση του χριστιανισμού (4^{ος} αι.)
- **Μάθημα 5^ο** : Η νέα αυτοκρατορία της Ρωμανίας (= Βυζαντινής αυτοκρατορίας) (5^{ος} αι.)
- **Μάθημα 6^ο** : Ο «αιώνας του Ιουστινιανού Α΄» και η μερική ανάκτηση της πρώην ρωμαϊκής Δύσης (6^{ος} αι.)
- **Μάθημα 7^ο** : Από την ύστερη αρχαιότητα στους μεσαιωνικούς χρόνους - Η μετάβαση από την «πρώιμη» στη «μέση βυζαντινή περίοδο» (α΄ μισό - μέσα 7^{ου} αι.)
- **Μάθημα 8^ο** : Το Βυζάντιο σε άμυνα : Οι Άραβες και η πτώση της ελληνορωμαϊκής Ανατολής - Σλάβοι και Βούλγαροι στη Χερσόνησο του Αίμου (7^{ος} - 8^{ος} αι.)
- **Μάθημα 9^ο** : Ένα νέο κράτος και μία νέα κοινωνία κατά τους λεγόμενους «σκοτεινούς αιώνες» (8^{ος} - 9^{ος} αι.)
- **Μάθημα 10^ο** : Οι απώλειες και τα επιτεύγματα του Βυζαντίου κατά τον 9^ο αι.
- **Μάθημα 11^ο** : Η ανάκαμψη του Βυζαντίου κατά το 10^ο αι. και η λεγόμενη «βυζαντινή εποποιία»
- **Μάθημα 12^ο** : Η βυζαντινή αντίφαση κατά τον 11^ο αι. - Από την ισχύ στην κατάρρευση
- **Μάθημα 13^ο** : Ανασκόπηση, συμπεράσματα, συζήτηση και οδηγίες για τις εξετάσεις

Λέξεις - κλειδιά 12^{ου} μαθήματος

- 11^{ος} αιώνας
- Alp Arslan Σελτζούκος σουλτάνος
- Togrul beg Σελτζούκος σουλτάνος
- Αλέξιος Κομνηνός
- Αναγραφείς
- Αντίφαση
- Αρμενία / Αρμένιοι
- Αστάθεια
- Αυτοκράτορες
- Αυτοκράτορες
- Βαλκάνια / Χερσόνησος Αίμου
- Βασίλειος Β΄
- Γεώργιος Μανιάκης
- Διαδοχή
- Δουκάτα
- Δούκες
- Εισβολές / εισβολή
- Εμφύλιος
- Ευδοκία Μακρεμβολίτισσα
- Ευμάρεια
- Ζωή Πορφυρογέννητη
- Θέματα
- Θεοδώρα
- Ισχύς
- Ιταλία
- Ιωάννης Ζωναράς
- Ιωάννης Σκυλίζης
- Καρδινάλιος Ουμβέρτος
- Κατάρρευση
- Κατεπανάτα
- Κατεπάνω
- Κριτές
- Κωνσταντίνος Η΄
- Κωνσταντίνος Ι΄ Δούκας
- Κωνσταντίνος Μονομάχος
- Λέων Θ΄ πάπας
- Μακεδονική δυναστεία

Λέξεις - κλειδιά 12^{ου} μαθήματος

- Μαντζικέρτ μάχη (1071)
- Μικρά Ασία
- Μιχαήλ Ατταλειάτης
- Μιχαήλ Κηρουλάριος πατριάρχης Κων/πόλεως
- Μιχαήλ Δ΄ Παφλαγόνας
- Μιχαήλ Ζ΄ Δούκας
- Μιχαήλ Στ΄ «Στρατιωτικός»
- Μιχαήλ Ψελλός
- Μπάρι / Βάρη / Βάρις
- Νικηφόρος Βοτανειάτης
- Νικηφόρος Βρυέννιος
- Νομάδες
- Νορμανδοί
- Ουμβέρτος καρδινάλιος
- Παρακμή
- Πατριάρχης Μιχαήλ Κηρουλάριος
- Πετσενέγοι
- Πηγές
- Πνευματική άνθηση
- Πόλεμος
- Πολιτικόν γένος
- Πραίτωρες / πραιτόρες
- Πτώση
- Ρωμανός Γ΄ Αργυρός
- Ρωμανός Δ΄ Διογένης
- Σελτζούκοι
- Στάσεις
- Στασιαστικά κινήματα
- Στρατηγοί
- Στρατιωτικόν γένος
- Σχίσμα 1054
- Τούρκοι
- Τουρκομάνοι
- Φατιμίδες Αιγύπτου
- Φορολόγοι

ΟΙ ΠΗΓΕΣ ΓΙΑ ΤΟΝ 11^ο αι.

Η ιστορία της περιόδου μας είναι γνωστή από αρκετούς σύγχρονους συγγραφείς, τα έργα των οποίων είναι υψηλής ποιότητας, ενώ οι ίδιοι έλαβαν ενεργό μέρος στον δημόσιο βίο. Αυτό έχει θετικές αλλά και αρνητικές πλευρές για την ποιότητα και την αντικειμενικότητα ορισμένων έργων.

- **Ιωάννης Σκυλίτζης** (11^{ος}-12^{ος} αι.), **Σύνοψις Ιστοριών** (811-1057)
(Έργο ανώτερου κρατικού λειτουργού με νομική παιδεία, με ολοκληρωμένη εικόνα των πολεμικών γεγονότων και εσωτερικών εξελίξεων, περιγράφει παράλληλα θεομηνίες και θαυμαστά φυσικά φαινόμενα).
- **Ιωάννης Ζωναράς** (12^{ος} αι.), **Επιτομή Ιστοριών** (Δημιουργία Κόσμου-τέλος βασιλείας Αλέξιου Α΄)
(Χρονογραφικό έργο ανώτερου κρατικού λειτουργού υψηλής στάθμης, με καλή επιλογή πηγών, αντικειμενικότητα και κριτική ανεξαρτησία).

ΟΙ ΠΗΓΕΣ ΓΙΑ ΤΟΝ 11^ο αι.

- **Μιχαήλ Ψελλός** (1018-1078), *Χρονογραφία* (από τον Βασίλειο Β΄ μέχρι το 1059)

(Αυτοδημιούργητος Κων/πολίτης, από τα πολυμερέστερα και πιο αξιοθαύμαστα πνεύματα του μεσαίωνα: ρήτορας, ποιητής, ιστορικός, μαθηματικός, αστρονόμος, γιατρός, θεολόγος, νομικός, πλατωνιστής φιλόσοφος, υπάλληλος, μοναχός, αυτοκρατορικός σύμβουλος και παιδαγωγός, πολιτικός αλλά και πλεονέκτης, ιδιοτελής, υποκριτής, κυνικός και αδίστακτος. Ο γραμματεύς, ύπατος των φιλοσόφων και υπέρτιμος Ψελλός άφησε πλούσιο άλλο συγγραφικό έργο, πραγματείες, επιστολές, λόγους κλπ.).

- **Μιχαήλ Ατταλειάτης** (11^{ος} αι.), *Ιστορία* (1034-1079/80)

(Μορφωμένος αστός, δικηγόρος, κριτής του βήλου και κριτής του στρατοπέδου, μέλος της συγκλήτου, χαριστικάριος με σημαντική περιουσία που διαχειριζόταν περιουσίες 4 μονών, το έργο του έχει χαρακτήρα απομνημονεύματος, αποδοκιμάζει την παραμέληση του στρατού από την δυναστεία των Δουκών και είναι πολύτιμο).

ΟΙ ΠΗΓΕΣ ΓΙΑ ΤΟΝ 11^ο αι.

- **Νικηφόρος Βρυέννιος** (ca. 1080 - 12^{ος} αι.), *Υψηλή Ιστορία* (1070-1079)

(«Αριστοκράτης» σύζυγος της κόρης του Αλέξιου Α΄ Κομνηνού, Άννας, τον οποίο η τελευταία ήθελε ματαίως να ανεβάσει στον θρόνο το 1118, ο *καίσαρας* Βρυέννιος γράφει είδος απομνημονεύματος με τάση έξαρσης της «ανώτερης τάξης» και περιγράφει «κλέα ανδρών» βασισμένος στις αφηγήσεις του οικογενειακού και αυτοκρατορικού περιβάλλοντος τονίζοντας τις πράξεις των Κομνηνών, Δουκών και Βρυεννίων).

- **Άννα Κομνηνή, Αλεξιάς**

(εξαιρετική βιογραφία του Αλέξιου Α΄ Κομνηνού από την κόρη του)

ΟΙ ΠΗΓΕΣ ΓΙΑ ΤΟΝ 11^ο αι.

ΜΗ ΒΥΖΑΝΤΙΝΕΣ ΚΑΙ ΕΛΛΗΝΟΦΩΝΕΣ ΑΦΗΓΗΜΑΤΙΚΕΣ ΠΗΓΕΣ

(συριακές, αρμενικές, αραβικές, δυτικές κ.ά.)

- **Στέφανος Ταρωνίτης** ή **Asolik** (β' μισό 11^{ου} - αρχές 12^{ου} αι.), «**Οικουμενική Ιστορία**» (929-1004) (αντιχαλκηδόνιος θεολόγος).
- **Αριστάκης της Lastivert** (11^{ος} αι.), «**Ιστορία**» (πραγματεύεται τις βυζαντινο-αρμενικές σχέσεις, την τουρκική εισβολή στην Αρμενία, ξέρει καλά το τοπικό διοικητικό σύστημα).
- **Ματθαίος Εδέσσης** (β' μισό 11^{ου} αι. - 1138/44), «**Χρονογραφία**» (952-1137) (μοναχός που γνωρίζει τα κρατικά έγγραφα των Αρμενίων Βαγρατιδών και εκθέτει γεγονότα της Ανατολής από προσωπική εμπειρία και την προφορική παράδοση παρέχοντας πληροφορίες για την εσωτερική πολιτική ιστορία του Βυζαντίου, τα κινήματα στην Ανατολή, την τουρκική εισβολή κλπ.).
- **Μιχαήλ Σύρος** ιακωβίτης πατριάρχης Αντιοχείας (1166-1199), «**Χρονικόν**» (Κτίση κόσμου - τέλη 12^{ου} αι.).

ΟΙ ΠΗΓΕΣ ΓΙΑ ΤΟΝ 11^ο αι.

ΜΗ ΒΥΖΑΝΤΙΝΕΣ ΚΑΙ ΕΛΛΗΝΟΦΩΝΕΣ ΑΦΗΓΗΜΑΤΙΚΕΣ ΠΗΓΕΣ

(συριακές, αρμενικές, αραβικές, δυτικές κ.ά.)

- **Bar Εβραίος ή Γρηγόριος Abu al-Faradj bin al-Ibri** (1226-1286), «*Παγκόσμια Ιστορία*» (Κτίση κόσμου-1284 με προσθήκη άλλου συγγραφέα έως το 1297) (ονομαστός γιατρός και φιλόσοφος από την Μελιτηνή, γιος εκχριστιανισμένου Ιουδαίου, μόνασε στην Αντιόχεια, έγραψε και «*Εκκλησιαστική Ιστορία*»).
- *Chronicum anonymum ad annum Christi 1234 pertinens*
- **Αραβικές και άλλες μουσουλμανικές πηγές (π.χ. Ibn al-Athir, Ibn al-Jawzi , Ibn al-Qalanisi** κ.ά. (βλ. αναλυτικά Γ. Λεβενιώτης, *Η πολιτική κατάρρευση του Βυζαντίου στην Ανατολή. Το ανατολικό σύνορο και η κεντρική Μ. Ασία κατά το β΄ ήμισυ του 11^{ου} αι.* [διδ. διατριβή]).
- **Ιταλικές, λατινικές, ιταλογαλλικές - φραγκικές πηγές (π.χ. Guillaume de Pouille, Annales Barenses, Amatus του Montecassino** κ.ά.) (βλ. Γ. Λεβενιώτης, *Το στασιαστικό κίνημα του Νορμανδού Ουρσελίου (Ursel de Bailleul) στη Μικρά Ασία [1073-1076]*).

Βυζαντινοί αυτοκράτορες κατά τον 11^ο αι.

Μακεδονική δυναστεία (867-1057)

- Βασίλειος Α΄ «Μακεδών» (867-886)
  - Λέων Στ΄ «Σοφός» (886-912)
  - Αλέξανδρος (912-913)
  - Κων/νος Ζ΄ «Πορφυρογέννητος» (913-920, υπό επιτροπεία)
  - Ρωμανός Α΄ «Λακαπηνός» (920-944)
  - Κων/νος Ζ΄ «Πορφυρογέννητος» (944-959)
  - Ρωμανός Β΄ (959-963)
  - Νικηφόρος Β΄ Φωκός (963-969)
  - Ιωάννης Α΄ «Τζιμισκής» (969-976)
  - Βασίλειος Β΄ & Κωνσταντίνος Η΄ (976-1025)
  - Κωνσταντίνος Η΄ (1025-1028)
  - Ρωμανός Γ΄ Αργυρός (1028-1034)
  - Μιχαήλ Δ΄ «Παφλαγόνας» (1034-1041)
  - Μιχαήλ Ε΄ «Καλαφάτης» (1041-1042)
  - Ζωή «Πορφυρογέννητη» & Θεοδώρα (1042)
  - Κωνσταντίνος Θ΄ Μονομάχος (1042-1055)
  - Θεοδώρα (1055-1056)
  - Μιχαήλ Στ΄ «Στρατιωτικός» (1056-1057)
-

Αυτοκράτορες κατά την περίοδο 1057-1081

Η περίοδος της προοδευτικής κατάρρευσης μέχρι την οριστική άνοδο των Κομνηνών

- **Ισαάκιος Α΄ Κομνηνός (1057-1059)**
-

δυναστεία Δουκών

- **Κωνσταντίνος Ι΄ Δούκας (1059-1067)**
  - **Ευδοκία Μακρεμβολίτισσα (1067-1068)** (επίτροπος του Μιχαήλ Ζ΄ Δούκα)
  - **Ρωμανός Δ΄ Διογένης (1068-1071)**
  - **Μιχαήλ Ζ΄ Δούκας (1071-1078)**
-

- **Νικηφόρος Γ΄ Βοτανειάτης (1078-1081)**
-

δυναστεία Κομνηνών

- **Αλέξιος Α΄ Κομνηνός (1081-1118)**

«Ιστάμενα» νομίσματα (δηλ. διαφορετικά από τα μικρότερου βάρους «τεταρτηρά» χρυσά νομίσματα που εισήχθησαν επί Νικηφόρου Β΄ Φωκά), **μλιαρίσια** (= ασημένια νομίσματα) και **φόλλις** (= χάλκινο κέρμα) **Βασιλείου Β΄ - Κωνσταντίνου Η΄ (976-1025)**

Ιστάμενον νόμισμα **Κωνσταντίνου Η΄** (1025-1028)

Νομίσματα τελευταίων «Μακεδόνων» αυτοκρατόρων περιόδου 1028-1057

πάνω: Ρωμανός Γ΄ Αργυρός (1028-1034) - Μιχαήλ Δ΄ «Παφλαγόννας» (1034-1041) - Μιχαήλ Ε΄ «Καλαφάτης» (1041-1042)

κάτω: Κων/νος Θ΄ Μονομάχος (1042-1055) - Ζωή Πορφυρογέννητη - Μιχαήλ Στ΄ (1056-1057)

Ιστάμενον νόμισμα του **Ρωμανού Γ' Αργυρού** (1028-1034)

Classical Numismatic Group, Inc. <http://www.cngcoins.com>

Ιστάμενον νόμισμα **Μιχαήλ Δ΄ «Παφλαγόνα» (1034-1041)**

Ιστάμενον νόμισμα των αδελφών **Ζωής** και **Θεοδώρας** (1042)

Ιστάμενον νόμισμα πιθανώς του **Μιχαήλ Ε΄ «Καλαφάτη»** (1041-1042)

Ψηφιδωτό από το νότιο υπερώο της Αγίας Σοφίας Κων/πολης (1044) με τον αυτοκράτορα **Κωνσταντίνο Θ΄ Μονομάχο** (1042-1055) και τη σύζυγό του **αυγούστα Ζωή** να περιστοιχίζουν τον ένθρονο Χριστό. Το «κεφάλι» του Μονομάχου είχε αντικαταστήσει παλαιότερο που απεικόνιζε τον πρώτο σύζυγο της Ζωής, Ρωμανό Γ΄ Αργυρό (1028-1034).

http://en.wikipedia.org/wiki/Constantine_IX_Monomachos#mediaviewer/File:Couronne_Monomaque_-_Mus%C3%A9e_national_hongrois.jpg

Το λεγόμενο «**χρυσό στέμμα του Κωνσταντίνου Μονομάχου**». Μεταξύ άλλων, απεικονίζει και τη σύζυγό του αυγούστα Ζωή και την αδελφή της Θεοδώρα. Θεωρείται διπλωματικό δώρο προς τη σύζυγο του βασιλέα Ανδρέα της Ουγγαρίας (1046-1061) - **Εθνικό ουγγρικό Μουσείο**

Νόμισμα **Κωνσταντίνου Θ΄ Μονομάχου** (1042-1055)

Νόμισμα **Κωνσταντίνου Ι΄ Δούκα** (1059-1067)

Ιστάμενον νόμισμα **Θεοδώρας** (1055-1056)

Τεταρτηρόν νόμισμα **Μιχαήλ Ζ΄ Δούκα** (1078-1081) με τη σύζυγό του Μαρία

Νομίσματα αυτοκρατόρων περιόδου 1057-1081

πάνω: Ισαάκιος Α΄ Κομνηνός (1057-1059) - Κων/νος Ι΄ Δούκας (1059-1067) - Ρωμανός Δ΄ Διογένης & Ευδοκία (1068-1071)

κάτω: Μιχαήλ Ζ΄ Δούκας (1071-1078) - Νικηφόρος Γ΄ Βοτανειάτης (1078-1081) - Αλέξιος Α΄ Κομνηνός (1081-1118)

ΝΟΜΙΣΜΑΤΑ ΤΩΝ

ΡΩΜΑΝΟΥ Δ΄ ΔΙΟΓΕΝΗ - ΕΥΔΟΚΙΑΣ ΜΑΚΡΕΜΒΟΛΙΤΙΣΣΑΣ

(1068 - 1071)

ΣΤΟ ΔΕΞΙΟ ΣΤΕΦΟΝΤΑΙ ΑΠΟ ΤΟΝ ΧΡΙΣΤΟ

Φωτογραφία : http://en.wikipedia.org/wiki/Michael_VII_Doukas#mediaviewer/File:Michael_VII_Doukas_on_the_Holy_Crown.jpg

Παράσταση του αυτοκράτορα **Μιχαήλ Ζ΄ Δούκα (1071-1078)** στο πίσω μέρος του μεταγενέστερου ιερού στέμματος της Ουγγαρίας, το οποίο χρονολογείται επί του βασιλέως Βέλα Γ΄ (1172-1196).

Μετά από μία αποτυχημένη βασιλεία και την εκθρόνισή του ο άβουλος, πρώην μαθητής του Μιχαήλ Ψελλού, Μιχαήλ διετέλεσε για σύντομο χρονικό διάστημα μητροπολίτης Εφέσου (!) και κατόπιν μοναχός. Η σύζυγός του Μαρία της Αλανίας παντρεύτηκε τον επόμενο αυτοκράτορα Νικηφόρο Γ΄ Βοτανειάτη.

Ο Μιχαήλ Ζ΄ Δούκας (1071-1078)
και ο δάσκαλός του Μιχαήλ Ψελλός,
ο οποίος ωστόσο είχε περιοριστεί εκείνη την
περίοδο πολιτικά από τον ευνούχο Νικηφορίτζη

Μικρογραφία χειρογράφου κώδικα
(12^{ος}-13^{ος} αι.)

Άγιο Όρος, Ιερά Μονή Παντοκράτορος (©) , κώδ. 234, φ. 254α.

Βλ. Στ. Πελεκανίδης - Π. Χρήστου - Αικ. Μαυροπούλου-Τσιούμη - Σ. Καδάς - Αικ. Κατσαρού,
Οι θησαυροί του Αγίου Όρους: Εικονογραφημένα χειρόγραφα, παραστάσεις - επίτιτλα - αρχικά γράμματα, τ. Γ΄
[Εκδοτική Αθηνών], Αθήνα 1979, σ. 157, εικ. 255.

**Ο αυτοκράτορας
Νικηφόρος Γ΄ Βοτανειάτης (1078-1081)
απεικονίζεται με τον Ιωάννη
Χρυσόστομο και τον αρχάγγελο Μιχαήλ**

*Ο Βοτανειάτης κατέλαβε πραξικοπηματικά
το θρόνο μετά από μακρά και επιτυχή στρατιω-
τική σταδιοδρομία, αλλά ήταν πολύ γηραιός,
ώστε να αντιμετωπίσει την εξαιρετικά αρνητική
εξέλιξη των πραγμάτων για την αυτοκρατορία*

***Η διαδοχή και η πολιτική των Βυζαντινών αυτοκρατόρων
μετά τον Βασίλειο Β΄***

Οι αυτοκράτορες και η διαδοχή μετά τον Βασίλειο Β΄

- Όταν ο **Βασίλειος Β΄** απεβίωσε το **1025**, η Βυζαντινή αυτοκρατορία ήταν φαινομενικά πανίσχυρη, καθώς είχε κατατροπώσει τους παραδοσιακούς της εχθρούς και επεκτείνει τα σύνορά της στην **Ανατολή**, τα **Βαλκάνια** και τη **νότια Ιταλία**. Τα φαινόμενα ωστόσο πολλές φορές απατούν. Η υπερέκταση των συνόρων και η επέκτασή του κράτους σε περιοχές όπου κυριαρχούσαν πληθυσμοί αλλόγλωσσοι, ετερόδοξοι ή και αλλόθρησκοι αποτελούσαν σημαντικά προβλήματα για τους διαδόχους του Βασιλείου.
- Σημαντικό ήταν ωστόσο και το καθαυτό θέμα της διαδοχής, καθώς ο **Βασίλειος** δεν απέκτησε παιδιά, ενώ ο αδελφός και διάδοχός του **Κωνσταντίνος Η΄** είχε μεν τρεις κόρες, αλλά και αυτές ήταν ήδη σε προχωρημένη ηλικία και δεν είχαν παντρευτεί. Το πώς και γιατί ο Βασίλειος δεν διείδε το πρόβλημα αυτό παραμένει αξιοσημείωτο. Μετά το θάνατο και του **Κωνσταντίνου Η΄ (1028)**, οι αυτοκράτορες που θα ανέβουν στο θρόνο έως τη **δεκαετία του 1050** θα είναι είτε σύζυγοι (**Ρωμανός Γ΄ Αργυρός, Μιχαήλ Δ΄ Παφλαγόνας, Κωνσταντίνος Θ΄ Μονομάχος**) είτε πρόσκαιρα ευνοημένοι της μικρότερης ανεψιάς του Βασιλείου Β΄, **Ζωής Πορφυρογέννητης**, όπως ο **Μιχαήλ Ε΄ Καλαφάτης**. Για μικρό διάστημα διατήρησε κατόπιν το θρόνο και η **Θεοδώρα (1055-1056)**, τελευταία εν ζωή ανεψιά του **Βασιλείου Β΄**. Όταν ανατράπηκε και ο **Μιχαήλ Στ΄ «Στρατιωτικός» (1057)**, ο οποίος είχε αναλάβει το θρόνο καθ' υπόδειξιν της Θεοδώρας, η **Μακεδονική δυναστεία** έφθασε οριστικά στο τέλος της. Οι **Κομνηνοί** και οι **Δούκες** δεν κατόρθωσαν επίσης κατά την περίοδο **1057-1078** να δημιουργήσουν συνθήκες για μόνιμη παραμονή τους στο θρόνο. Η πολιτική αστάθεια θα κυριαρχήσει με λίγα λόγια στο εσωτερικό του Βυζαντίου κατά την περίοδο **1025-1081**, έως την «οριστική» άνοδο των **Κομνηνών (1081)**.

Η πολιτική των αυτοκρατόρων μετά τον Βασίλειο Β΄

- Σχεδόν κανένας από τους αυτοκράτορες που διαδέχθηκαν τον **Βασίλειο Β΄** έως το **1081** δεν διέθετε τη σιδηρά πυγμή και τις ικανότητες του ιδίου. Ελάχιστοι εξ αυτών είχαν στρατιωτική πείρα και ήταν σε θέση να ηγηθούν προσωπικά των βυζαντινών δυνάμεων στο πεδίο της μάχης. Όσοι μπορούσαν να το πράξουν πραγματικά, είτε παραιτήθηκαν είτε ανατράπηκαν (π.χ. οι **Ισαάκιος Α΄ Κομνηνός** και **Ρωμανός Δ΄ Διογένης**). Η στρατιωτική μηχανή που είχαν δημιουργήσει οι αυτοκράτορες έως το **1025** αφέθηκε σταδιακά να παρακμάσει. Η προσεκτική οικονομική πολιτική του **Βασιλείου Β΄** δεν χαρακτήριζε επίσης ιδιαίτερα τους διαδόχους του. Πολιτικοί γραφειοκράτες κυριαρχούν στις κυβερνήσεις της Κων/πολης μετά το **1025**.
- Η πολιτική της επέκτασης δεν σταμάτησε πλήρως το **1025**, όπως πιστεύουν αρκετοί. Αυτοκράτορες όπως οι **Μιχαήλ Δ΄ Παφλαγόνας** και **Κωνσταντίνος Θ΄ Μονομάχος** συνέχισαν την προσπάθεια επέκτασης της αυτοκρατορίας στη **Σικελία** (ανεπιτυχώς) και κυρίως στην **Αρμενία** (επιτυχώς, δια πολιτικών κυρίως μέσων). Επί **Μιχαήλ Δ΄** αντιμετωπίστηκε, επιτυχώς αλλά δύσκολα, και μία σημαντική **βουλγαρική** εξέγερση στα **Βαλκάνια** υπό τον **Δελεάνο**. Ο ικανότερος Βυζαντινός στρατιωτικός αυτής της περιόδου υπήρξε πιθανότατα ο στρατηγός και κατεπάνω **Γεώργιος Μανιάκης**, ο οποίος ανέκτησε την **Έδεσσα της Μεσοποταμίας** από τους **Άραβες** και λίγο έλειψε να καταλάβει αργότερα και τη **Σικελία**, προτού συκοφαντηθεί και ανακληθεί από την κυβέρνηση της Κων/πολης. Τελικά διεκδίκησε και ο ίδιος, ανεπιτυχώς, τον αυτοκρατορικό θρόνο.

Κατά τη χρονική διάρκεια (960-1025)

και κυρίως

μετά την περίοδο της βυζαντινής επέκτασης (μέσα 11^{ου} αι.)

σημειώθηκαν παρακάτω διοικητικές, στρατιωτικές

και κοινωνικές / οικονομικές μεταβολές

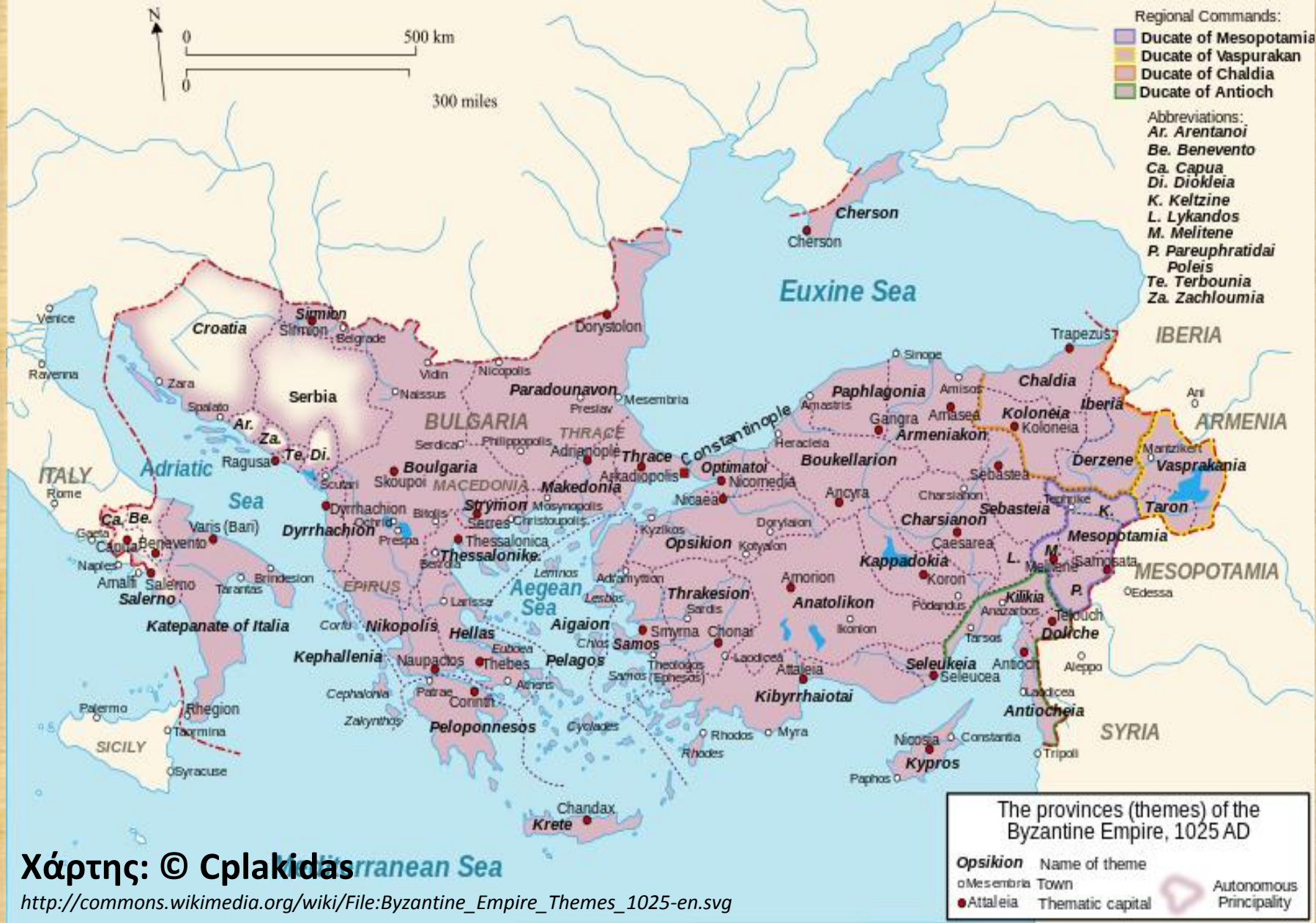
στο εσωτερικό του κράτους :

Νέα διοικητική και στρατιωτική οργάνωση (τέλη 10^{ου} - 11^{ος} αι.)

- Οι κοινωνικές, οικονομικές και πολιτικές εξελίξεις των 10^{ου} - 11^{ου} αι. (και ειδικά η επέκταση της μεγάλης έγγειας ιδιοκτησίας εις βάρος της μικρής) υπονόμισαν τις βάσεις της λειτουργίας του «**θεματικού**» διοικητικού και στρατιωτικού συστήματος της αυτοκρατορίας.

- Άλλο χαρακτηριστικό της περιόδου υπήρξε παράλληλα η **συγκρότηση καινούριων**, νέου τύπου, **στρατιωτικών διοικήσεων** (**δουκάτων** ή **κατεπανάτων**) στα προσφάτως ανακτηθέντα εδάφη στην **Ανατολή** (Αντιόχεια Συρίας, βόρεια Μεσοποταμία, Αρμενία). Οι νέες αυτές διοικήσεις αντικαθιστούν προοδευτικά παντού, και στις υπόλοιπες βυζαντινές περιοχές, τα παλαιά **θέματα** (ca. 970-1060). Ιδρύονται λοιπόν πολλά **δουκάτα** και **κατεπανάτα** με επιμέρους **στρατηγίδες** και «**θέματα**» εντός αυτών. Στρατιωτικοί επικεφαλής είναι πλέον οι **δούκες** και οι **κατεπάνω**, με τους **στρατηγούς** σε κατώτερες ιεραρχικά βαθμίδες. Τα στρατεύματα γίνονται κυρίως επαγγελματικά και μισθοφορικά, ενώ η στρατιωτική υπηρεσία (**στρατεία**) των πληθυσμών «απαργυρίζεται», δηλαδή οι υπόχρεοι στρατευσης απαλλάσσονται μέσω καταβολής χρημάτων. Σε αυτές τις περιφέρειες υπήρχαν παράλληλα (ισχυρές, χειραφετημένες από τους στρατιωτικούς και ξεχωριστές) καθαρά πολιτικές διοικήσεις υπό **κριτές** και **πραίτωρες**, οι οποίοι ήταν δικαστές και παράλληλα οικονομικοί αξιωματούχοι (**αναγραφείς**, δηλ. φορολόγοι).

Χάρτης: © Cplakidas

http://commons.wikimedia.org/wiki/File:Byzantine_Empire_Themes_1025-en.svg

Η αυτοκρατορία με τα παλαιά θέματα και τα νέα **δουκάτα** και **κατεπανάτα** της γύρω στο 1025

Χάρτης :

© Andrei nacu

http://commons.wikimedia.org/wiki/File:Map_Byzantine_Empire_1045.svg#file

Η αυτοκρατορία με τα παλαιά θέματα και τα νέα *δουκάτα* και *κατεπανάτα* της καθώς και οι γείτονές της γύρω στα μέσα του 11^{ου} αι.

Κοινωνία - οικονομία του Βυζαντίου στα μέσα του 11^{ου} αι.

- Μετά την περίοδο της στρατιωτικής εποποιίας, η αυτοκρατορία διέρχεται μια εποχή **οικονομικής ευμάρειας** και πνευματικής / **πολιτιστικής άνθησης** στα **μέσα του 11^{ου} αι.** Στην Κων/πολη ιδρύεται λ.χ. ανώτατη σχολή νομικών επιστημών γύρω στο **1045**. Εντός αυτού του πλαισίου εμφανίζονται προσωπικότητες όπως ο ιδιοφυής **Μιχαήλ Ψελλός** που ενίοτε διαδραματίζουν και σημαντικό (και στη περίπτωση του Ψελλού αρνητικό) πολιτικό ρόλο.
- Η εδαφική επέκταση του Βυζαντίου στα **Βαλκάνια**, την **Ιταλία** και την **Ανατολή** και η πρόσκαιρη εξασφάλιση των συνόρων ευνοούν έως και τα μέσα του 11^{ου} αι. τη **συνέχιση της δημογραφικής και οικονομικής ανάπτυξης που είχε σημειωθεί ήδη τον 10^ο αι.** Οι βυζαντινές πόλεις επεκτείνονται, ο αστικός βίος ενισχύεται, όπως και η εμπορική και βιοτεχνική δραστηριότητα και η νομισματική κυκλοφορία. Το νόμισμα γνωρίζει μία πρώτη υποτίμηση επί Κωνσταντίνου Μονομάχου, αλλά θα καταρρεύσει κατά τη χαοτική δεκαετία του 1070. Το Βυζάντιο φαίνεται να αποκτά χαρακτηριστικά που το οδηγούν προοδευτικά σε μία άλλη ιστορική φάση, μετά τους μεσαιωνικούς χρόνους. **Η εξέλιξη αυτή θα ανακοπεί ωστόσο εν μέρει ή και εν πολλοίς εξαιτίας των αρνητικών πολιτικών εξελίξεων στο β' μισό του 11^{ου} αι.**

Κοινωνία - οικονομία του Βυζαντίου στα μέσα του 11^{ου} αι.

- Άλλο κοινωνικό γνώρισμα της εποχής είναι η προϊούσα αντίδραση των **επαρχιών** έναντι της **κοσμοπολίτικης Κωνσταντινούπολης** και της **γραφειοκρατίας** της, η οποία επιβάλλει ολοένα και περισσότερους φόρους. Διάσταση υφίσταται και ανάμεσα τους γραφειοκράτες («**πολιτικόν γένος**») της Κων/πολης που ασκούν την εξουσία και στους επαρχιώτες στρατιωτικούς («**στρατιωτικόν γένος**») που παραμερίζονται πολιτικά και παράλληλα βλέπουν το στρατό να παρακμάζει. Ειδικά ωστόσο **οι πληθυσμοί του νέου ανατολικού συνόρου**, εν πολλοίς αλλοεθνείς, ετερόδοξοι και αλλόγλωσσοι, αισθάνονται έχθρα για την ορθόδοξη Κων/πολη που τους καταπιέζει φορολογικά και δογματικά και δεν φαίνεται να είναι σε θέση να τους προστατέψει αποτελεσματικά από τους **Τούρκους**. Το ίδιο ισχύει και για τους **Αρμενίους** που εγκαθίστανται στην **Καππαδοκία** μετά τις αρχές του 11^{ου} αι. Δυσaréσκεια υποβόσκει και στα Βαλκάνια, όπου οι **βουλγαροσλαβικοί** πληθυσμοί καταπιέζονται επίσης φορολογικά μετά το 1025 και υφίστανται τις επιδρομές των **Πετσενέγων**.
- Όλα αυτά θα δημιουργήσουν το κατάλληλο πλαίσιο για αλληπάλληλα κινήματα και, κατά συνέπεια, πολιτική αστάθεια.

Οι πρώτες αρνητικές εξελίξεις για την αυτοκρατορία

στα μέσα του 11^{ου} αι.

(μετά τη βυζαντινή εποποιία των 10^{ου} - 11^{ου} αι.)

Οι πρώτες αρνητικές εξελίξεις - Το Σχίσμα του 1054

- Το **Σχίσμα των Εκκλησιών** Ρώμης και Κων/πόλεως (Ιούλιος 1054) επί αυτοκράτορα **Κων/νου Θ΄ Μονομάχου (1042-1055)**, με πρωταγωνιστές τους ισχυρογνώμονες **πάπα Λέοντα Θ΄** και τον απεσταλμένο του στην Κων/πολη **καρδινάλιο Ουμβέρτο** και τον **πατριάρχη Κων/πόλεως Μιχαήλ Κηρουλάριο** από την άλλη, αποτέλεσε σημαντικότετη και αρνητικότετη διπλωματική και εκκλησιαστική εξέλιξη για την αυτοκρατορία.
- Το **Σχίσμα** συνέβη μάλιστα ενώ οι **Νορμανδοί** κατέλυαν προοδευτικά τη βυζαντινή κυριαρχία στη **νότια Ιταλία**, γεγονός που υποβοήθησε τελικά αυτήν την εξέλιξη. Έκτοτε ο πάπας ταυτίζεται πολιτικά με τους Νορμανδούς.

Οι πρώτες αρνητικές εξελίξεις - Το Σχίσμα του 1054

- Οι λόγοι του Σχίσματος ήταν **δογματικοί** (*filioque*), **διοικητικοί** (η αξίωση του πρωτείου από τον πάπα και η χειραφέτηση του ισχυρού πατριαρχείου Κων/πόλεως) **και άλλοι** (λ.χ. η χρήση των αζύμων από τους καθολικούς). Η έλλειψη επαρκούς γλωσσικής επικοινωνίας ανάμεσα στις δύο πλευρές έπαιξε επίσης ρόλο.
- Μετά από άκαρπες επαφές στην **Κων/πολη**, ο **Ουμβέρτος** άφησε τελικά με σκαιότητα στην Αγία Τράπεζα της **Αγίας Σοφίας** βούλλα που αφόριζε μεταξύ άλλων τον **Κηρουάριο** και κατηγορούσε την Ανατολική Εκκλησία. Ο εξοργισμένος αυτοκράτορας **Κων/νος Μονομάχος**, για να εξευμενίσει και τον όχλο της πρωτεύουσας, επέτρεψε τη σύγκληση **συνόδου** που αναθεμάτισε μεταξύ άλλων τον **Ουμβέρτο**.

Η εμφάνιση των Τούρκων στο ανατολικό σύνορο της αυτοκρατορίας (α΄ μισό - μέσα 11^{ου} αι.)

- Η προσάρτηση των **αρμενικών κρατών** εξάλειψε μία προστατευτική ζώνη για την αυτοκρατορία και της δημιούργησε το πρόβλημα της αντιμετώπισης των Τούρκων και **Τουρκομάνων** στο ανατολικό της σύνορο. Οι **Τούρκοι** άρχισαν να προωθούνται από τις περιοχές που βρίσκονταν ανατολικά της **Κασπίας θάλασσας** στη **Μέση Ανατολή** κατά το α΄ μισό του 11^{ου} αι. Διαιρούνταν σε πολλές διαφορετικές **νομαδικές φυλές** και είχαν γίνει ήδη **σουνίτες μουσουλμάνοι**.
- Στα μέσα του 11^{ου} αι. ο αρχηγός των λεγόμενων **Σελτζούκων Τούρκων, Togrul beg**, κατόρθωσε να επιβληθεί στη Μεσοποταμία, να καταλάβει τη **Βαγδάτη** και να γίνει νέος ισχυρός πολιτικός άνδρας στο εσωτερικό του μουσουλμανικού κόσμου λαμβάνοντας τον τίτλο του **σουλτάνου**. Ο **Αββασίδης χαλίφης** της **Βαγδάτης** παρέμεινε απλώς ένας θρησκευτικός ηγέτης χωρίς ιδιαίτερη εξουσία.

Η εμφάνιση των Τούρκων στο ανατολικό σύνορο της αυτοκρατορίας (α΄ μισό - μέσα 11^{ου} αι.)

- Ο **Togrul beg** και ο διάδοχός του **Σελτζούκος σουλτάνος Alp Arslan** ωθούσαν τα **τουρκομανικά φύλα**, που δεν ήλεγχαν πλήρως, σε λεηλασίες στο **ανατολικό σύνορο του Βυζαντίου (ca. 1045-1057)** και αργότερα (από τη **δεκαετία του 1060**) στο εσωτερικό της **Μ. Ασίας**, όπου άρχισαν να καταστρέφουν πολλές πόλεις. Επιθυμούσαν τη μόνιμη κατάληψη της **Αρμενίας**, αλλά πιθανώς όχι και μία σύγκρουση ευρείας κλίμακας με το επίφοβο Βυζάντιο, καθώς ήθελαν πρώτα να επιβληθούν στους **σίιτες Φατιμίδες της Αιγύπτου**.
- Το **Βυζάντιο** δεν μπορούσε απαθές απέναντι στις τουρκικές εισβολές μετά το **1045**, αλλά δεν ήταν σε θέση να συγκεντρώσει το σύνολο των δυνάμεών του για να τις αναχαιτίσει, καθώς αντιμετώπιζε απειλές και στα άλλα σύνορά του. Η έλλειψη πολιτικής σταθερότητας, ισχυρής ηγεσίας και επαρκών μέσων οδήγησαν σύντομα το βορειοανατολικό συνοριακό τομέα της αυτοκρατορίας (**Βαασπρακανία - Μεγάλη Αρμενία**) σε σχεδόν πλήρη κατάρρευση κατά τη **δεκαετία 1055-1065**). Ο **Ρωμανός Δ΄ Διογένης** θα επιχειρήσει μιν να αντιμετωπίσει δυναμικά από το **1068** τους Τούρκους, αλλά η αυτοκρατορία έχει ήδη εξασθενίσει αρκετά οικονομικά και στρατιωτικά και ο ίδιος θα αντιμετωπίσει ιδιαίτερη αντίδραση στο εσωτερικό από την αυτοκρατορική οικογένεια των **Δουκών**.

© Alexikoua

[http://en.wikipedia.org/wiki/Turkic_migration#mediaviewer/
File:11_13th_century_Asia_Minor_Turkish_Invasions.png](http://en.wikipedia.org/wiki/Turkic_migration#mediaviewer/File:11_13th_century_Asia_Minor_Turkish_Invasions.png)

Κύριες βυζαντινές μικρασιατικές πόλεις (με βούλες) και περιοχές (με ονομασίες) που λεηλατήθηκαν από τους Τούρκους κατά τον 11^ο αι.

Η βυζαντινή κατάρρευση μετά τα μέσα του 11^{ου} αι.

Η βυζαντινή κατάρρευση μετά τα μέσα του 11^{ου} αι.

- Η παραμέληση του στρατού από τους γραφειοκράτες («**πολιτικόν γένος**»), που κυριαρχούν πλέον στις αυτοκρατορικές κυβερνήσεις της Κων/πολης **μετά το 1025**, η αποδυνάμωση του λεγόμενου «**στρατιωτικού γένους**» (της πρώην αρμενο-παφλαγονικής και κυρίως της καππαδοκικής αριστοκρατίας «που βρήκε στη Μακεδονική δυναστεία τον εξολοθρευτή της, παρότι είχε ευνοήσει αρχικά την άνοδό της» [βλ. **Β. Βλυσίδου, Αριστοκρατικές οικογένειες και εξουσία**]) και η **εσωτερική πολιτική αστάθεια μετά το 1055** οδηγούν σε αλλεπάλληλες στρατιωτικές αποτυχίες και πλήγματα.
- Αυτά έχουν ως αποτέλεσμα μεγάλες εδαφικές απώλειες μετά την εμφάνιση νέων επικίνδυνων εχθρών στα σύνορα του κράτους **από τα μέσα του 11^{ου} αι. κ.ε.** (**Σελτζούκοι Τούρκοι υπό τον Togrul beg** και **Τουρκομάνοι** νομάδες στην Ανατολή, **Πετσενέγοι** ή Πατζινάκες στα Βαλκάνια και **Νορμανδοί** στη νότια Ιταλία).

Η βυζαντινή κατάρρευση μετά τα μέσα του 11^{ου} αι.

Το καταστροφικό ορόσημο του 1071:

- Το 1071 η Βυζαντινή αυτοκρατορία υπέστη δύο μεγάλα πλήγματα στο ανατολικό και στο δυτικό της σύνορο:
- Ήττα και σύλληψη του αυτοκράτορα **Ρωμανού Δ΄ Διογένη** από τους **Σελτζούκους** στο **Μαντζικέρτ** της Αρμενίας το **1071**. Ακολούθησε βυζαντινός εμφύλιος (1071/72), σύλληψη και τύφλωση του Διογένη από τους **Δούκες**, αλληπάλληλα εσωτερικά στασιαστικά κινήματα και η μόνιμη **διείσδυση των Τούρκων στη Μικρά Ασία**.
- **Απώλεια** κατά το ίδιο έτος (1071) της **Βάρεως**, τελευταίας ιταλικής βυζαντινής πόλης, **στους Νορμανδούς του Ροβέρτου Γυισκάρδου**. Το Βυζάντιο απώλεσε ολοκληρωτικά τη **νότια Ιταλία** και σύντομα επρόκειτο να αντιμετωπίσει και τη νορμανδική απειλή στα **βαλκανικά του εδάφη**, τα οποία υπέφεραν ήδη από τις επιδρομές των **Πετσενέγων**.

Η βυζαντινή κατάρρευση μετά τα μέσα του 11^{ου} αι.

Η μάχη του Μαντζικέρτ (1071)

- Ο δραστήριος αυτοκράτορας **Ρωμανός Δ΄ Διογένης (1068-1071)**, μετά από δύο εκστρατείες του στην Ανατολή (1068 και 1069) που δεν είχαν αποφασιστικά αποτελέσματα, οδήγησε το 1071 ένα ισχυρότερο αριθμητικά αλλά ανομοιογενές και απειθάρχητο στράτευμα (με πολλούς ξένους μισθοφόρους) στη **δυτική Αρμενία**. Στόχος του ήταν να ανακαταλάβει τα εκεί φρούρια, ώστε να αναχαιτίσει τις τουρκικές εισβολές στη Μ. Ασία. Ο Ρωμανός αιφνιδίασε πρόσκαιρα τον **Σελτζούκο σουλτάνο Alp Arslan**, ο οποίος βρισκόταν νοτιότερα και δεν επιθυμούσε μίας ευρείας κλίμακας σύγκρουση με την αυτοκρατορία, καθώς είχε άλλα πολιτικά σχέδια εναντίον των **σιιτών Φατιμιδίων της Αιγύπτου**.
- Στρατηγικά και τακτικά σφάλματα της βυζαντινής ηγεσίας και κυρίως η προδοσία του **Ανδρόνικου Δούκα**, που διοικούσε την οπισθοφυλακή, οδήγησαν τελικά στην ήττα του Ρωμανού κατά τη μάχη του **Μαντζικέρτ (26 Αυγούστου 1071)** από τις τουρκικές δυνάμεις του **Alp Arslan**.

Η βυζαντινή κατάρρευση μετά τα μέσα του 11^{ου} αι.

Η μάχη του Μαντζικέρτ (1071)

- Ο Ρωμανός πολέμησε γενναία στη μάχη, αλλά εγκαταλείφθηκε από τους περισσότερους άνδρες του και τελικά **συνελήφθη αιχμάλωτος**, Συμφώνησε πάντως **μία επωφελή για το κράτος συνθήκη ειρήνης** με τον σουλτάνο Alp Arslan.
- **Μετά την απελευθέρωσή του ο Ρωμανός έμαθε ωστόσο ότι εκθρονίστηκε από τους Δούκες στην Κων/πολη**. Ακολούθησε καταστροφικός εμφύλιος πόλεμος, ήττα, σύλληψη και τύφλωση του Ρωμανού, αλληπάλληλα κινήματα (του **Νορμανδού Ουρσελίου**, του **Νικηφόρου Βοτανειάτη**, του **Νικηφόρου Μελισσηνού** κ.ά.) και ουσιαστικά διάλυση της βυζαντινής άμυνας στη Μ. Ασία.

-βλ. Γ. Λεβενιώτης, Η συνθήκη ειρήνης Ρωμανού Δ΄ και Alp Arslan μετά τη μάχη του Μαντζικέρτ.

- Του ιδίου, Το στασιαστικό κίνημα του Νορμανδού Ουρσελίου στη Μικρά Ασία

Η βυζαντινή κατάρρευση μετά τα μέσα του 11^{ου} αι.

- Όταν ο **Αλέξιος Α΄ Κομνηνός** ανέβηκε στο θρόνο (**1081**), η **Μικρά Ασία**, σπονδυλική στήλη του κράτους στη μέση βυζαντινή περίοδο, έχει σχεδόν καταρρεύσει εξαιτίας των εσωτερικών στασιαστικών κινημάτων και των τουρκικών επιδρομών. Έτσι μεγάλο μέρος της είχε ήδη καταληφθεί από διάφορες τουρκικές ομάδες εμίρηδων, όπως ο Σελτζούκος **Σουλεϋμάν Κουτλουμους**, ο γαζής **Μαλίκ Ντανισμέντ**, ο **Τζαχάς** κ.ά. Οι τρεις προηγούμενοι ίδρυσαν μάλιστα εκεί προσωπικές ηγεμονίες. Αρμένιοι αυτοκρατορικοί αξιωματούχοι, όπως ο **Φιλάρετος Βραχάμιος**, εξακολουθούσαν να ελέγχουν για κάποιο διάστημα σημαντικές περιοχές, ιδίως στο νοτιοανατολικό σύνορο (Κιλικία, βόρεια Μεσοποταμία, βορειοδυτική Συρία).
- Επιπρόσθετα, οι **Πετσενέγοι** λεηλατούσαν τα βόρεια και κεντρικά Βαλκάνια, ενώ οι **Νορμανδοί**, έχοντας κατακτήσει τη **νότια Ιταλία** από τους Βυζαντινούς και τη **Σικελία** από τους **Άραβες**, απειλούν πλέον το Βυζάντιο ακόμη και στα **Βαλκάνια**.

Η πτώση της βυζαντινής Ανατολής

Οι παράγοντες που καθόρισαν τελικά τη μοίρα

και την πτώση της βυζαντινής Ανατολής

στο β' μισό του 11^{ου} αι. ήταν οι εξής :

Η πτώση της βυζαντινής Ανατολής - Αίτια

- (α) Η αποδυνάμωση, η εξάλειψη ή η απομάκρυνση των **ισχυρών μικρασιατικών στρατιωτικών οικογενειών μεγαλογαιοκτημόνων**.
- (β) Η γενικότερη στρατιωτική παρακμή της (άλλοτε σπονδυλικής στήλης του κράτους) **Μ. Ασίας** (παλαιές θεματικές δυνάμεις, δίκτυο φρουρίων κλπ.). Αυτή οφειλόταν στην προώθηση του παλαιού συνόρου (Ταύρου - Αντίταυρου) στις ανατολικότερες περιοχές (**Αρμενία, βόρεια Μεσοποταμία και Συρία**, όπου όμως οι αλλοεθνείς και μη ορθόδοξοι Αρμένιοι, Σύροι, Άραβες, Κούρδοι κλπ. ήταν πλειονότητα και οι εθνοθρησκευτικές εντάσεις σημαντικές) αλλά και στη γενικότερη αντιστρατιωτική αυτοκρατορική πολιτική που εφαρμόστηκε **μετά το 1025**.

Η πτώση της βυζαντινής Ανατολής - Αίτια

- (γ) Το **πολύπλοκο νέο διοικητικό - στρατιωτικό σύστημα** που εφαρμόστηκε μετά το **970** στις ανατολικές περιοχές του κράτους: πολλά **δουκάτα** και **κατεπανάτα** με επιμέρους **στρατηγίδες** και **θέματα** και -μέσα σε αυτά- χειραφετημένες ξεχωριστές καθαρά πολιτικές διοικήσεις υπό **κριτές** και **πραίτωρες** που ήταν δικαστές και παράλληλα οικονομικοί / αξιωματούχοι (**αναγραφείς**, δηλ. φορολόγοι).
- (δ) Η **εσωτερική πολιτική αστάθεια** (διαμάχη «**πολιτικού**» και «**στρατιωτικού γένους**»), η ένταση και η ψυχική απόσταση που δημιουργήθηκε ανάμεσα στην **Κων/πολη**, η οποία ζούσε στην ευμάρεια, και στις **επαρχίες** που υπέφεραν υπό καθεστώς οικονομικής εκμετάλλευσης τον **11^ο αι.**, καθώς και τα **συνεχή στρατιωτικά κινήματα**, ειδικά μετά το **1071**.

Η πτώση της βυζαντινής Ανατολής - Αίτια

(ε) Η ύπαρξη ενός νέου αξιόμαχου εχθρού στην Ανατολή υπό πολλαπλές ηγεσίες (Σελτζούκοι Τούρκοι υπό τον Σελτζούκο σουλτάνο της Βαγδάτης και πολλές άλλες ημιανεξάρτητες νομαδικές τουρκομανικές ή σελτζουκικές ομάδες. Οι τελευταίες μάλιστα δρούσαν συχνά ξεχωριστά από τους Μεγάλους Σελτζούκους, πράγμα που καθιστούσε την αντιμετώπισή τους από τους Βυζαντινούς δυσκολότερη.

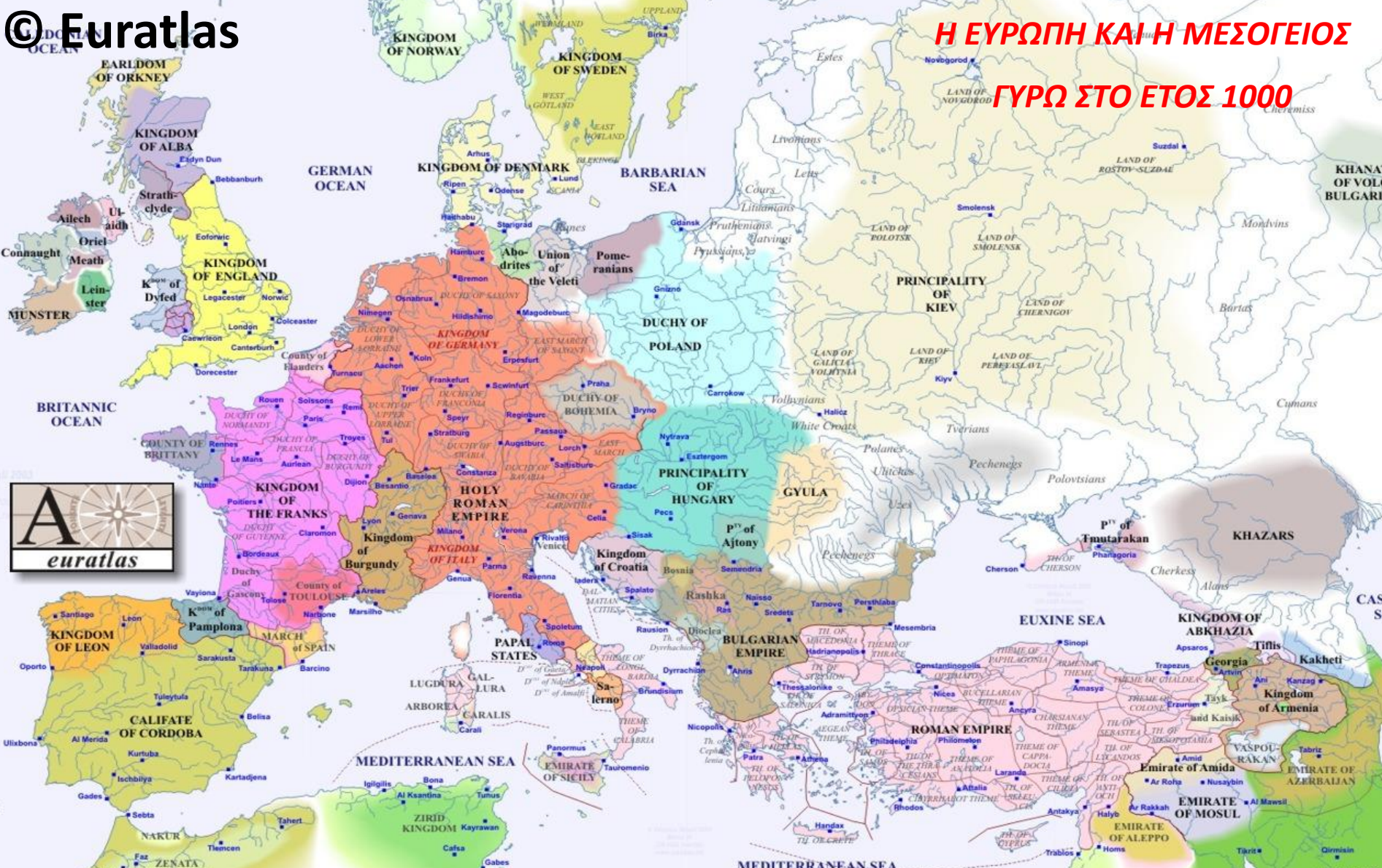
(στ) Η παράλληλη εμφάνιση επιπρόσθετων επικίνδυνων εχθρών στα υπόλοιπα μέτωπα / σύνορα της αυτοκρατορίας (Πετσενέγοι στα Βαλκάνια και Νορμανδοί στη Δύση).

Χάρτες

***Η Βυζαντινή αυτοκρατορία
και τα γειτονικά της κράτη και λοιπές περιοχές
κατά τον 11^ο αι.***

Η ΕΥΡΩΠΗ ΚΑΙ Η ΜΕΣΟΓΕΙΟΣ
ΓΥΡΩ ΣΤΟ ΕΤΟΣ 1000

**ΒΥΖΑΝΤΙΝΗ ΑΥΤΟΚΡΑΤΟΡΙΑ - ΒΟΥΛΓΑΡΙΑ ΕΠΙ ΤΣΑΡΟΥ ΣΑΜΟΥΗΛ - ΦΑΤΙΜΙΔΕΣ ΑΙΓΥΠΤΟΥ - ΑΒ-
ΒΑΣΙΔΙΚΟ ΧΑΛΙΦΑΤΟ ΜΕΣΟΠΟΤΑΜΙΑΣ - ΕΜΙΡΑΤΟ ΜΟΣΟΥΛΗΣ - ΕΜΙΡΑΤΟ ΧΑΛΕΠΙΟΥ - ΖΙΡΙΔΕΣ
ΑΦΡΙΚΗΣ - ΧΑΛΙΦΑΤΟ ΚΟΡΔΟΒΑΣ - ΦΡΑΓΚΙΚΟ ΒΑΣΙΛΕΙΟ - ΑΓΓΛΙΚΟ ΒΑΣΙΛΕΙΟ - ΔΟΥΚΑΤΟ ΠΟΛΩ-
ΝΙΑΣ - ΑΓΙΑ ΡΩΜΑΪΚΗ ΑΥΤΟΚΡΑΤΟΡΙΑ ΓΕΡΜΑΝΙΚΟΥ ΕΘΝΟΥΣ - ΟΥΓΓΑΡΙΑ - ΡΩΣΙΑ - ΧΑΖΑΡΟΙ**

Η ΒΥΖΑΝΤΙΝΗ ΑΥΤΟΚΡΑΤΟΡΙΑ ΚΑΤΑ ΤΟ 1025 (τέλη βασιλείας του Βασιλείου Β΄)

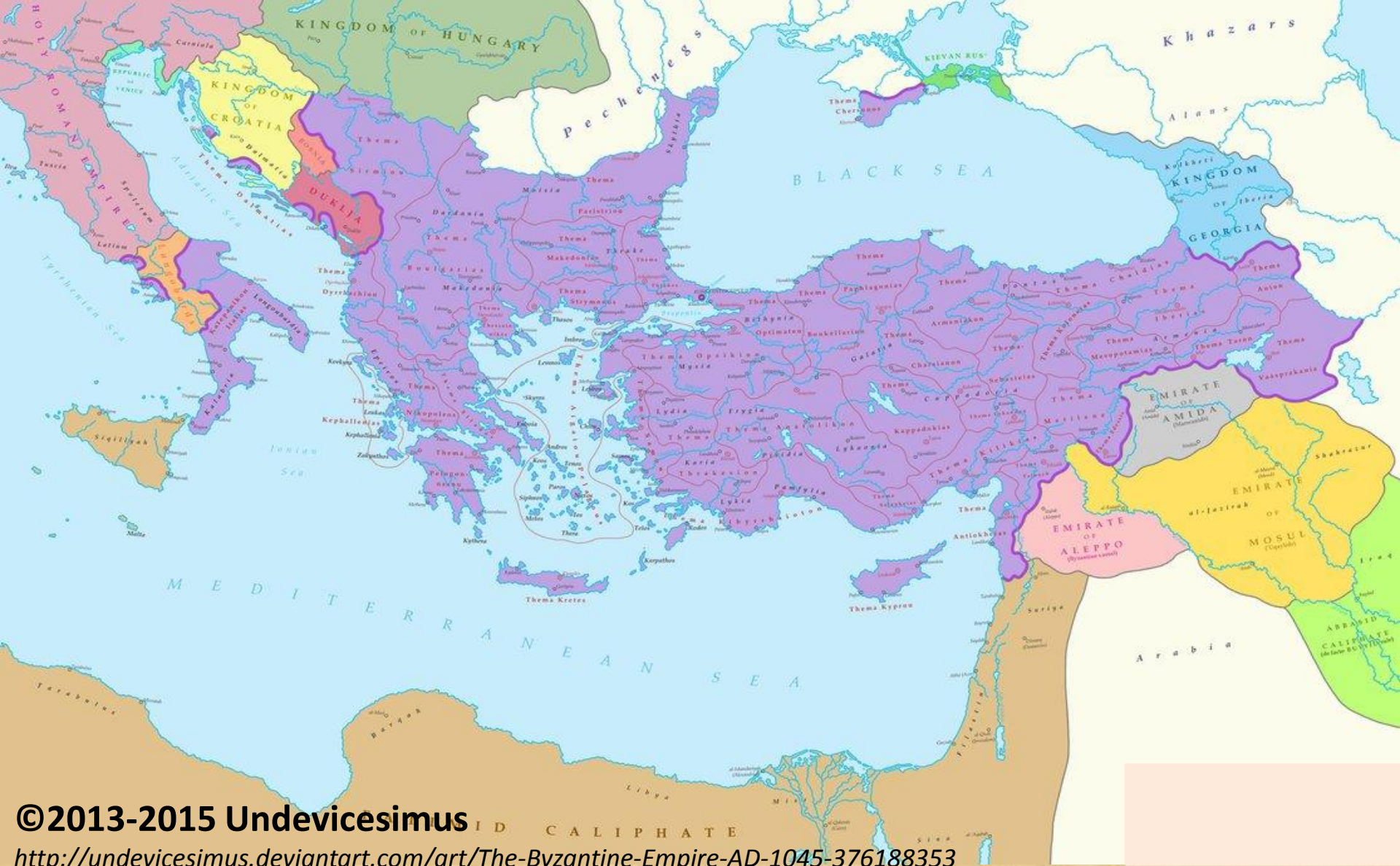
© Flyax και Cplakidas

http://commons.wikimedia.org/wiki/File:Map_Byzantine_Empire_1025-fr.svg#mediaviewer/File:Map_Byzantine_Empire_1025-el.svg

Εκτός από την προσάρτηση της Βουλγαρίας, της Κιλικίας, της βορειοδυτικής Συρίας και της δυτικής Αρμενίας έως το 1025, εικονίζονται και οι τελευταίες εφήμερες ανακτήσεις της αυτοκρατορίας μετά το 1025 στην Αρμενία (Ανίον), τη βόρεια Μεσοποταμία (Εδεσσα) και τη Σικελία

©2013-2015 Undevicesimus
<http://undevicesimus.deviantart.com/art/The-Byzantine-Empire-AD-1045-376188353>

Η Βυζαντινή αυτοκρατορία και τα γειτονικά της κράτη γύρω στο 1045

Χάρτης :

© Andrei nacu

http://commons.wikimedia.org/wiki/File:Map_Byzantine_Empire_1045.svg#file

Η αυτοκρατορία με τα παλαιά θέματα και τα νέα *δουκάτα* και *κατεπανάτα* της καθώς και οι γείτονές της γύρω στα μέσα του 11^{ου} αι.

Η Βυζαντινή αυτοκρατορία και οι γείτονές της γύρω στα 1040/45, πριν τις πρώτες τουρκικές επιδρομές

Χάρτης :

© Andrei nacu

http://commons.wikimedia.org/wiki/File:Map_Byzantine_Empire_1045.svg#file

Αββασίδες, Φατιμίδες και Ζιρίδες Άραβες, Γεωργιανοί, Πετσενέγοι, Λογγοβάρδοι, Βενετοί, Διόκλεια, Κροάτες, Ούγγροι, Εμιράτα Χαλεπίου και Μοσούλης, Παπικό κράτος, Αγία Ρωμαϊκή αυτοκρατορία Γερμανικού έθνους

Η γεωγραφική προέλευση των Σελτζούκων και Τουρκομάνων και η μεγάλη «Σελτζουκική αυτοκρατορία» («*Büyük Selçuklu Devleti*») στο υποτιθέμενο γεωγραφικό της απόγειο (αρχές δεκαετίας του 1090)

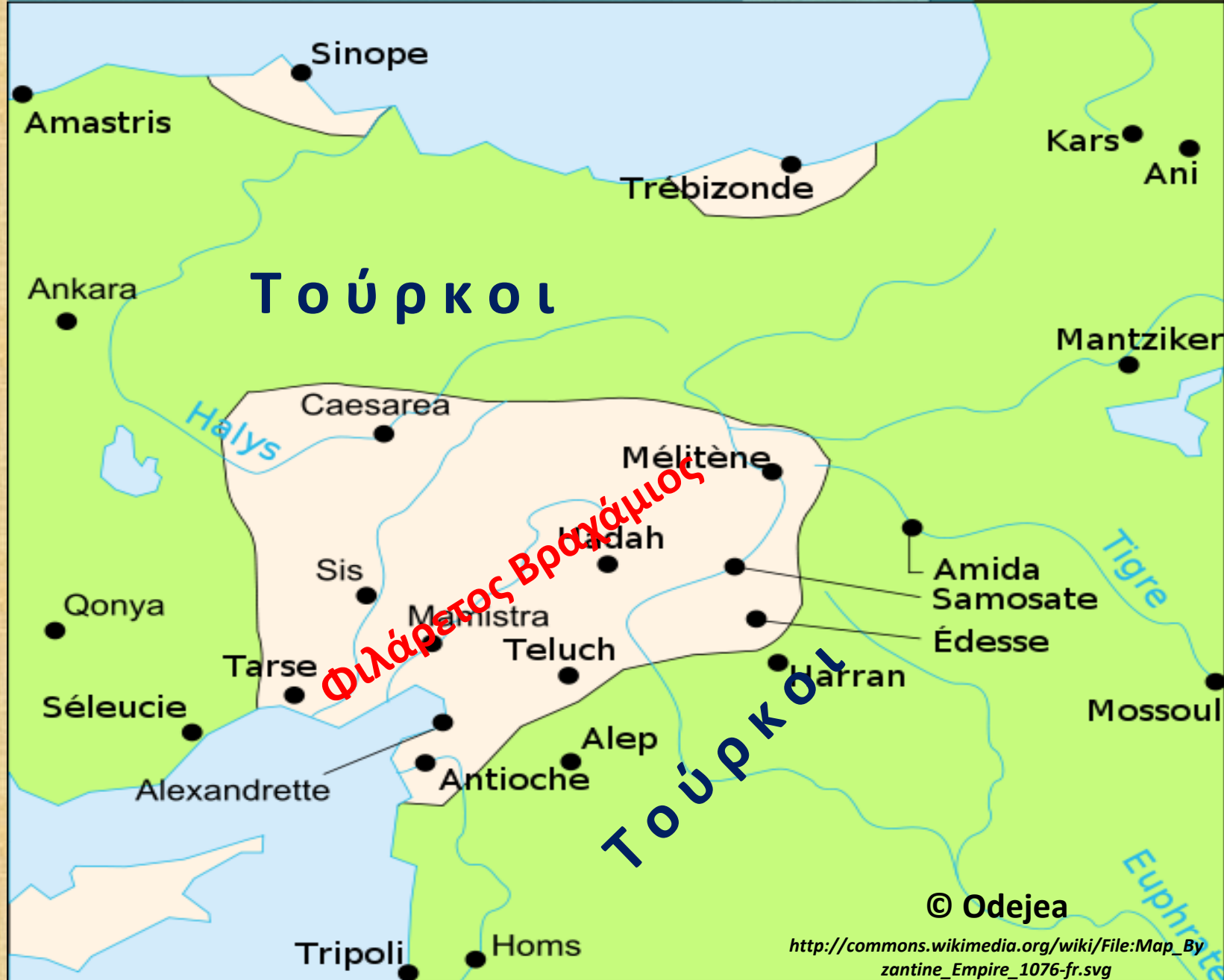
© Alexikoua

[http://en.wikipedia.org/wiki/Turkic_migration#mediaviewer/
File:11_13th_century_Asia_Minor_Turkish_Invasions.png](http://en.wikipedia.org/wiki/Turkic_migration#mediaviewer/File:11_13th_century_Asia_Minor_Turkish_Invasions.png)

Κύριες βυζαντινές μικρασιατικές πόλεις (με βούλες) και περιοχές (με ονομασίες) που λεηλατήθηκαν από τους Τούρκους κατά τον 11^ο αι.

Τα εδάφη που ήλεγχε ο Φιλάρετος Βραχάμιος ως ημιανεξάρτητος αυτοκρατορικός αξιωματούχος στο νοτιοανατολικό βυζαντινό σύνορο έως τις αρχές της δεκαετίας του 1080

Η γεωγραφική προέλευση των Σελτζούκων και Τουρκομάνων και η μεγάλη «Σελτζουκική αυτοκρατορία» («*Büyük Selçuklu Devleti*») στο υποτιθέμενο γεωγραφικό της απόγειο (αρχές δεκαετίας του 1090)

© Odejea

http://commons.wikimedia.org/wiki/File:Map_Byzantine_Empire_1076-fr.svg

Η Βυζαντινή αυτοκρατορία γύρω στο έτος 1081

Η σχεδόν πλήρης βυζαντινή κατάρρευση και η τουρκική κυριαρχία στην Ανατολή, η απειλή των Πετσενέγων και των Νορμανδών στη Χερσόνησο του Αίμου

**ΙΤΑΛΙΑ - ΒΟΡΕΙΟΔΥΤΙΚΗ ΔΑΛΜΑΤΙΑ -
ΣΑΡΔΗΝΙΑ - ΚΟΡΣΙΚΗ - ΣΙΚΕΛΙΑ**

Χάρτης:

A. Guillou, Βυζαντινός πολιτισμός

© Ελληνικά γράμματα

Χάρτης:
A. Guillou, Βυζαντινός πολιτισμός
 © Ελληνικά γράμματα

Η νότια Ιταλία στο α΄ μισό του 11^{ου} αι., μετά την ενίσχυση της βυζαντινής κυριαρχίας υπό τον ικανό τοπικό κατεπάνω Βασίλειο Βοϊωάννη (βυζαντινές πόλεις με κόκκινα γράμματα)

Χάρτης:

A. Guillou, *Βυζαντινός πολιτισμός*

© Ελληνικά γράμματα

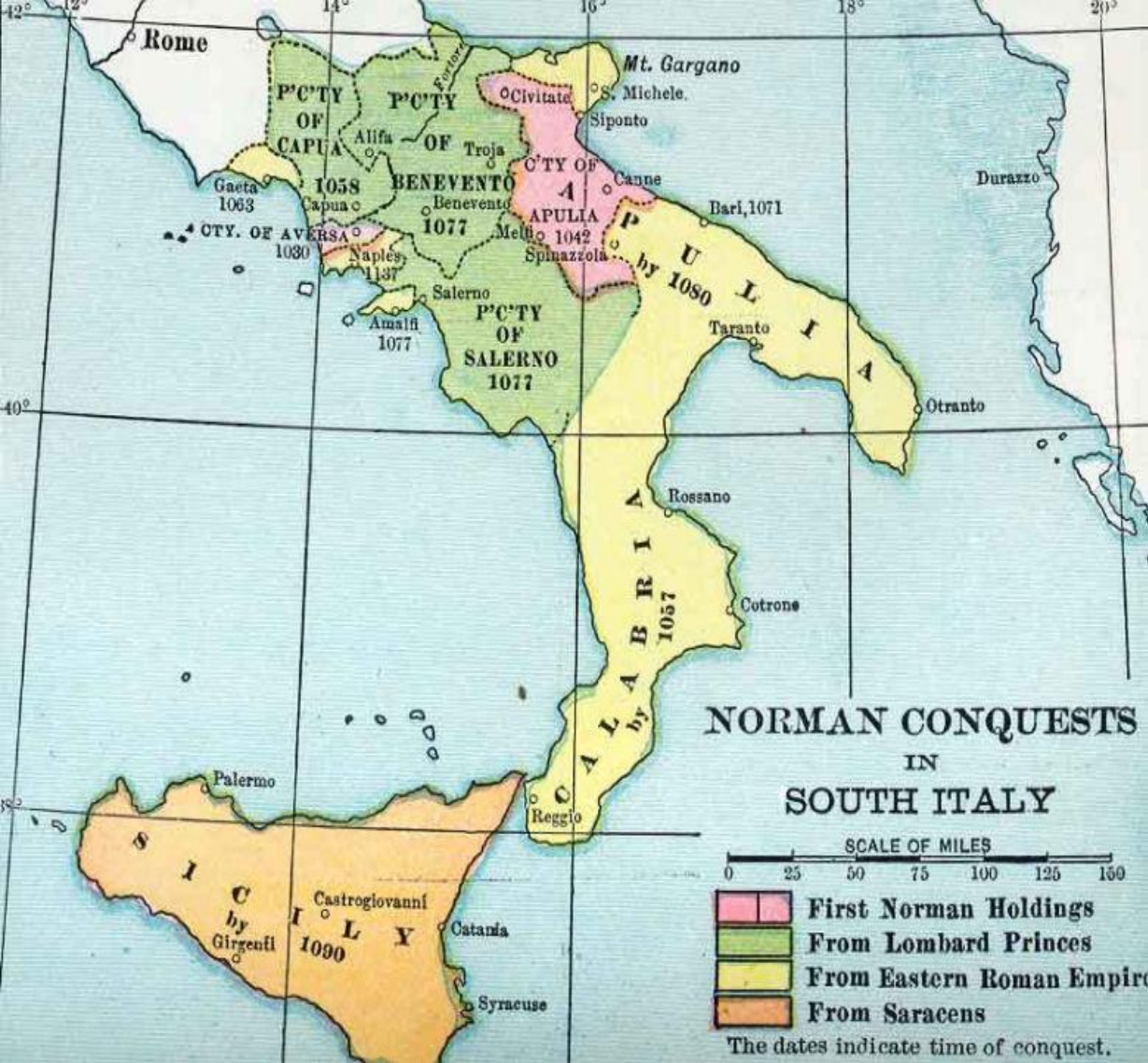

ΣΙΚΕΛΙΑ

80 χλμ.

Το νησί βρισκόταν εκτός βυζαντινής κυριαρχίας, πλην μίας σύντομης περιόδου ανάκτησης του ανατολικού τμήματος του νησιού από τον ικανό στρατηγό **Γεώργιο Μανιάκη** (ca. 1038-1040)

Χάρτης:
E. W. Dow, *Atlas of European History*, New York 1907
 © Henry Holt and Company

<http://www.humanitiesweb.org/spa/gpi/ID/211>

Η σταδιακή απόσπαση της βυζαντινής νότιας Ιταλίας και η κατάληψη της αραβοκρατούμενης Σικελίας από τους Νορμανδούς του Ροβέρτου Γυισκάρδου (μέσα - β' μισό 11^{ου} αι.)

Η Βυζαντινή αυτοκρατορία και οι γείτονές της γύρω στο 1090

(εικονίζεται και η μετέπειτα βυζαντινή ανάκτηση της δυτικής, βόρειας και νότιας Μ. Ασίας)

Σημείωμα Αναφοράς

Copyright Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης, Λεβενιώτης Γεώργιος.
«Βυζαντινή Ιστορία Ι (324-1081). Η βυζαντινή αντίφαση κατά τον 11ο αι.:
Από την ισχύ στην κατάρρευση». Έκδοση: 1.0. Θεσσαλονίκη 2015. Διαθέσιμο
από τη δικτυακή διεύθυνση: <http://eclass.auth.gr/courses/OCRS403/>.

Σημείωμα Αδειοδότησης

Το παρόν υλικό διατίθεται με τους όρους της άδειας χρήσης Creative Commons Αναφορά - Μη Εμπορική Χρήση - Παρόμοια Διανομή 4.0 [1] ή μεταγενέστερη, Διεθνής Έκδοση. Εξαιρούνται τα αυτοτελή έργα τρίτων π.χ. φωτογραφίες, διαγράμματα κ.λ.π., τα οποία εμπεριέχονται σε αυτό και τα οποία αναφέρονται μαζί με τους όρους χρήσης τους στο «Σημείωμα Χρήσης Έργων Τρίτων».

Ο δικαιούχος μπορεί να παρέχει στον αδειοδόχο ξεχωριστή άδεια να χρησιμοποιεί το έργο για εμπορική χρήση, εφόσον αυτό του ζητηθεί.

Ως **Μη Εμπορική** ορίζεται η χρήση:

- που δεν περιλαμβάνει άμεσο ή έμμεσο οικονομικό όφελος από την χρήση του έργου, για το διανομέα του έργου και αδειοδόχο
- που δεν περιλαμβάνει οικονομική συναλλαγή ως προϋπόθεση για τη χρήση ή πρόσβαση στο έργο
- που δεν προσπορίζει στο διανομέα του έργου και αδειοδόχο έμμεσο οικονομικό όφελος (π.χ. διαφημίσεις) από την προβολή του έργου σε διαδικτυακό τόπο

[1] <http://creativecommons.org/licenses/by-nc-sa/4.0/>

Τέλος ενότητας

Επεξεργασία: Αντωνιάδου Αλεξάνδρα
Θεσσαλονίκη, Απρίλιος 2015

ΣΗΜΕΙΩΜΑΤΑ

Σημείωμα Ιστορικού Εκδόσεων Έργου

Το παρόν έργο αποτελεί την έκδοση 1.00.

Διατήρηση Σημειωμάτων

Οποιαδήποτε αναπαραγωγή ή διασκευή του υλικού θα πρέπει να συμπεριλαμβάνει:

- το Σημείωμα Αναφοράς
- το Σημείωμα Αδειοδότησης
- τη δήλωση Διατήρησης Σημειωμάτων
- το Σημείωμα Χρήσης Έργων Τρίτων (εφόσον υπάρχει)

μαζί με τους συνοδευόμενους υπερσυνδέσμους.

